

NEM MŰLIK EL HASZONTALANUL AZ EMBER

– Üldögélsz, testvér?

– Üldögélek.

– Hát csak üldögélj.

A parancsnok tovább ment a priccsek mellett. Kovács János magyar hadifogoly utánanézett. A parancsnok hirtelen megfordult, állt egy darabig, aztán határozott léptekkel visszament a hadifogolyhoz. Melléült a priccse és ezt mondta:

– Beszéljessünk egy kicsit.

– Beszéljessünk – bölintott Kovács János hadifogoly.

A barakkban hideg volt. A barna, koszos, nyirkos falak közé poshadt levegő szorult, a mennyezet alatt szinte mozdulatlanul állt a mahorka füstje. Se asztal, se szék nem volt a hosszú helyiségben, csak priccsek mindenütt a falak mellett. A parancsnok felgyúrte elnyűtt barna bőrkabátjának gallérját, de közben egy pillanatra sem vette le szemét a hadifogolyról.

– Mi a neved?

– Kovács János.

– Akkor hát, Iván vagy te – mondta rövid töprengés után a parancsnok.

Kovács János bölintott.

– Hány éves vagy?

– Harminchárom.

– Mit dolgoztál otthon?

– Kubikos voltam.

– Az mi?

– Földmunkás.

Kovács Jánosnak eszébe jutott a tanya, ahol született, meg más tanyák Szentese mellett, ahol béreskedett, cselédeskedett. Aztán a talicska, amivel Szabolcsban, Galíciában, Nyitrabányán, Szabadkán, a Tátrában, Diósgyőrben épített utakat, vasutakat.

– Volt-e birtokod?

– A kubikosnak nincs birtoka.

– Rendben! Hol szolgáltál?

– 7. hadtest, 101. ezred. Gyalogság.

– Hol estél fogságba?

– Radosica községnél.

– Mikor?

– 1915 február 8-án. Nagyon hideg volt.

Tizenegy napig vonultak vissza. Egész nap mentek. Este rekviráltak egy marhát, levágták, lenyúzták, a nyers húst kiosztották a katonáknak. Volt, aki elhajtotta, de a legtöbbször megpróbálták megfőzni, csajkában. De a fáradtságtól elaludtak, elaludt a tűz is, így hát keveset ettek. Az egyik este leásatták őket, de aztán cseh katonák jöttek helyükre, a magyarokat pedig bekvártélyozták Radosica községbe. Reggel arra ébredtek, hogy hadifoglyok.

– Hol voltál fogságban?

– Habarovszk.

Sok ezer kilométerre Moszkvától, és még több ezer kilométerre Szentestől. Negyenkét napig vitte őket a vonat. Ezerkészsáz hadifogolyra csak két kozák vigyázott, de azok is részegek voltak mindig. A városokban – akkoriban – a piac mindenütt az állomás mellett volt. A magyar hadifoglyok eladogatták lassanként a melegebb gúnyáikat, így jutottak élelemhez. De azán már nem volt mit eladni. Az egyik városban a kozákok kihajtották a fogolysereget az állomás melletti piacra. Aztán a kozák elkiáltotta magát: „Mindenki a vagonokhoz!” Összekapkodtak ők akkor mindenfélét, kenyeret, halat, kalácsot, és futottak a vagonokhoz. A kofák, paraszok, árusok utánuk. De a két kozák kirántotta a korbácsot, és visszazavarta a piacosokat. Az egyik kozák ezt kiabálta: „Vissza, kutyák! Ti nem éheztek, mert nektek még eladnivaló is van!...”

– Dolgoztatok?

– Nem.

Habarovszkban nem dolgoztak. Egész nap a nagy hadifogoly táborban ültek. Kovács János hadifogoly néha kikerült a városba is, mert szakács volt. Láta az Amurt, megmutatták, merre esik a kínai határ, beszélt prémkereskedőkkel és volt úgy, hogy végigkocogtak a szekérrel a fából épült kínai negyeden is.

- Később se? Később se dolgoztatok?
- De.
- Hol?
- Tyejkovóban, az egyik báró textilgyárában. Ivanovo mellett.
- Tudom, háromszáz verszta innen. És hogy kerültetek Moszkvába?
- A forradalom után nem vigyáztak ránk. Mindenki szanaszét ment. Mi idejöttünk. Vonaton.

Több száz magyar hadifogoly indult neki az irdatlan messzeségnek. Ha az egyik vonatról lekergették őket, megvártak egy másikat. Tömött peronokon várakoztak, a harmadik csengetés és a fűtyszó után megrohanták a meglódlult szerelvényt. Az egyik kis állomáson négy magyar hadifogoly került a kerekek alá. A zsúfolt vagonokban aztán már nem bírt velük a kalauz. Csak legyintett. Később egy darab kenyeret adott az egyik hadifogolynak. Kovács János olyan mohón falta, hogy a száraz zabkenyér kirontotta a száját.

- Ide, a Vörös Gárdába hívtok valaki, vagy magatoktól jöttetek?
- Hívtak is, megjöttünk is. Fegyveres agitátorok jártak hozzánk mindennap.

Egy külvárosi, üres tűzoltó-laktanyában húzódtak meg a hadifoglyok, mert a vonat nem ment be a pályaudvarig. Élelmiszer, dohány, fűtőanyag nem volt. Éheztek, fáztak és fogcsikorgatva gondoltak a nagy távolságra, ami otthonuktól elválasztotta őket. Az egyik nap civilruhás, de felfegyverzett emberek bukkantak rájuk. Először csak beszélgetni kezdtek, aztán gvülés lett belőle. A civilruhás fegyveresek bolsevikoknak mondták magukat. Másnap még többen jöttek. Egyik beszéd a másikat érte. Reggeltől estig folyt a szó, mert az volt bőven. Újságból is felolvastak. Ekkor hallott Kovács János hadifogoly először Leninről, ekkor tudta meg, mit akarnak, mire készülnek a bolsevikok. Eljárt ő Szentesen is a szociáldemokrata pártba, s most önkéntelenül is összevetette az itt és az ott hallottakat. Esténként erről beszélgettek sutlogva hármásban Molnár Sándor és Varga Sándor volt szentesi kubikos cimboráival. Az egyik napon valaki felállt a hadifoglyok közül, amikor a Vörös Gárdába való belépésre szólították fel őket, és megkérdezte: „Enni adtok-e?” „Adunk – válaszolta az agitátor. – A Vörös Gárda rekvirál a burzsujoktól, ezért van mit ennünk.” Aznap délután öten mentek át a közeli barakkba, és jelentkeztek.

- A meggyőződés, vagy az éhség hozott ide benneteket?
- Mind a kettő. Nehogy azt gondold, parancsnok, hogy a has messzi van a szívtől és az agytól. Gondolom, ezt te is tudod, úgy látom, munkás vagy.
- Az. Itt dolgoztam a közeli manufaktúrában. És a többiek is azok. Munkások. De van közöttünk hajóvontató meg forradalmi katonák, akik muzsikok voltak. Ismered-e a társaidat?
- Kettőt közülük. Földijeim. Én hívtam őket.
- Derék legények vagytok. Gyere velem.
- Elindultak. Elő a parancsnok, utána Kovács János hadifogoly. A barakk egyik helyisége tömve volt köpenyekkel, zubbonyokkal, csizmákkal, bakancsokkal, puskákkal, lőszerral. Ide jöttek be. A parancsnok szembe fordult Kovács János hadifogollyal, és ezt kérdezte tőle:
- Kezességet vállalsz-e értük?
- Kovács János nem tudott olyan jól oroszul, hogy ezt megértse. A parancsnok észrevette, és így kérdezte:
- Felelsz-e értük? – és fejével a másik helyiség felé intett.
- Felelek.
- Akkor szóljál nekik.

Patkós csizmát, szürke posztóköpenyt, puskát, lőszert, kézigránátot kaptak, estére meg fekete kását és egy szelet fekete kenyeret.

Kovács János vörösgárdista a kis, füles, négyszögletes bádgedényéből kikanelazta a kását. A kenyér hajával kitörölte az edényt. Jólakott. Ezután nekivetette hátát a barakk falának, és azon kezdett gondolkodni, jól csinálta-e, hogy idejött, jól csinálta-e, hogy idecsalta szentesi kubikostársait.

Néhány nap múlva, 1917. november 15-én, este 10 óra tájban a Kreml ostroma közben Molnár Sándor és Varga Sándor vörösgárdisták hősi halált haltak, Kovács János vörösgárdista életveszélyesen megsebesült. A két szentesi kubikost a Kreml fala alatti sáncba temették el, a harmadikat eszméletlen állapotban egy moszkvai kórházba szállították. November 16-ára virradó éjjel a forradalmi csapatok elfoglalták a Kremlt. Pétervár után Moszkvában is győzött a szovjethatalom.

*

1944. október 12-én, néhány nappal Szentes felszabadulása után szovjet tisztet szállásoltak be Kovács János házába. Jó idő volt, sütött a nap. A hatvanesztendős ember kiült egy kicsit a kertbe. Az egyik idősebb szovjet tiszt is kijött a házból, és sétabotra támaszkodva, sebesült lábával odasántikált az öreghez.

– Üldögélsz? – kérdezte oroszul.

– Üldögélek – válaszolt az öreg szintén oroszul.

A szovjet tiszt összehúzta a mellén a vállára terített köpenyt és leült a lócára. A sétabotot nekitámasztotta a ház falának, csavart egy cigarettát, rágyújtott, aztán mikor kifújta a füstöt, így szólt:

– Tulajdonképpen, hol tanultál meg ilyen jól oroszul?

Kovács János megmozdult izgalomban. Pontosan huszonhat esztendőt várt erre a kérdésre. Hibátlan kiejtéssel válaszolt:

– 1915-ben Habarovszkban, 1916-ban Tyejkovóban, 1917-ben Moszkvában.

– Fogoly voltál?

– Az is.

– Hát még?

– Vörösgárdista.

– Harcoltál?

– Igen.

– Merre?

– A külvárostól a Kremlig.

November 7-én reggel érkezett meg a pétervári felkelés híre. Tizedikén a parancsnok összehívta a barakkban a csapatot. „Eltársak! Elérkezett a mi időnk. A Kremlben mészárolják a forradalmi katonákat. Betörünk a városba!” A köpenyzebeket, patrontáskákat, hálzsákokat telerakták lőszerral. A derékszíjakra felakasztgatták a borospalackhoz hasonló kézigránátokat, és elindultak. Kovács János vörösgárdista azt a barakkot nem látta többé. Őt napig tartott az út. Elfoglaltak pályaudvarokat, postahivatalt, táviradót, egyetemet, múzeumot, villamoskocsiszínt. Lépésről lépésre küzdötték be magukat a város szívébe. Harcoltak katedokkal, hadapródokkal, zászlós-iskolásokkal, kozákokkal. Nappal többnyire pihentek, éjjel mentek előre. A kézigránát volt a legjobb fegyver. November 15-én már egész közel voltak a Kremlhez. Csapatuk egyik része volt annak a szoros gyűrűnek, amely körülzárt Moszkva szívét. Délután pihentek. Egy emeletes ház földszinti halljában voltak vagy tizenöten. A többség lefeküdt a parkettára, és feje alá tette a ponyvazsákból készült hátizsákot. Kovács János vörösgárdista a fal mellett guggolt. Napok óta nem aludt, de őt az álom elkerülte. Irigykedve nézte horkoló és álmukban fel-felnyögő társait. Kovács János vörösgárdista didergett a hidegtől, a fáradságtól, az álmatlanságtól. Hirtelen megmozdult. Leült, maga alá húzta a lábát, kezét összekulcsolta a hasán, hátát nekitámasztotta a tapétás falnak. Csak most nézett jobban körül. Vajon kik laktak itt, hova lettek? Egy zongorán kívül semmi nem volt a nagy helyiségben. A poros, fekete hangszer tetején szinte virítottak a fehérre festett kézigránátok. Lassan besötétedett. Feléledt a harc. Géppuskatűz tapogatta az utcát, kézigránátok robbanása, ágyúdörgés remegtette meg az ablakokat. A Kremlt lőtték. Kovács János vörösgárdista ültéből az ablakon túl csillagtalan, hótól terhes felhőket látott. Idegesítette a várakozás. Hogy csináljon valamit, kiforgatta a köpeny zsebeit. A lőszert lerakta maga mellé, a parkettára. Az egyik zsebben talált egy tökmagot is. Csodálkozva tartotta a markában, mert tökmagot nem is látott mostanában. A köpenyt nem régen kapta. Ké lehetett ez a köpeny? Újnak lászik, de ezek szerint valaki már használta. És ha használta, most miért nem viseli? Rajta kellene hogy legyen, hiszen hideg van. Hol lehet most az az ember. És egyáltalán, miféle világot, hogy csak úgy vándorol egy köpeny, az egyikről leveszik, a másikra ráhúzzák. Ki az igazi gazdája? Akié volt, talán már nem is él.

Egy óra múlva több mint húsz társával egy bérház ledőlő falai alatt feküdt eszméletlenül Kovács János vörösgárdista. A fehérek aláaknázták a Kremlhez kö-

zeli házakat. Amikor a vörösgárdisták rohamra lendültek, egymásután felrobbantották a magas épületeket. Kovács Jánosnak a csizmáját vették észre a szanitécek.

- Harcoltál-e még valahol?
- Nem. Kórházba kerültem.
- Megsebesültél?
- Meg.
- De meggyógyítottak!
- Meg.

Öt hónapig volt kórházban Kovács János vörösgárdista. 1918 tavaszán, amikor már lábadozott és jobb lett az idő, sétálgatott a kórház kertjében. Sokszor éjszaka is kijárt, pedig ezt tiltották. Nem bírt aludni. A családjára gondolt, gyerekeire, feleségére, és az járt az eszében, hogy mit is csinált. És ha meghalt volna? Arvaságra jutott volna a kis ház Szentesen. Másszor meg meghalt bajtársai jutottak eszébe. Ő csalta, hívta őket a Vörös Gárdába, felelősséget vállalt értük a parancsnoknál. De felelősséget mer-e majd vállalni otthon, az ő családjaiknál? Hibásnak érezte magát, hibáztatta magát. Sokszor feltette a kérdést önmagának: nem volt-e hiába az ő haláluk? Az egyik este nyugtatót adott be Kovács János sebesült vörösgárdistának az ápolónő, mert észrevette, hogy behunyta szemmel fekszik az ágyon, és közben suttogva beszél. Ha az ápolónő tudott volna magyarul, ezt hallotta volna: „Nem múlik el haszontalanul az ember.”

- Mikor jöttél haza?
- 1918-ban. Éppen a kukoricát törték itthon.
- Nem bántottak?
- Nem. Itt is forradalom lett.
- Itthon is harcoltál?
- Harcoltam.

Kovács János vöröskatona és társai Halason rakták le a fegyvert. A félegyházi gimnáziumba rakták őket. Amikor este elsírta magát, nem a félelem, hanem a tehetetlenség csalt könnyeket a szemébe. 1919 november végén engedték el őket.

- Amikor levettek benneteket, börtönbe kerültél, vagy száműztek?
- Egyik se. Minden vasárnap jelentkezni kellett a rendőrségen.

Minden vasárnap. A nép ment a templomba, Kovács János munka nélküli meg a kapitányságra. Volt ott egy rendőr, aki minden vasárnap végignézett rajta, aztán szó nélkül leköpte. Minden vasárnap. Évekig.

- A rendőrök most hol vannak?
- Az enyém már nincs meg. Azt mondják, amikor ti bejöttetek ide, felakasztotta magát.
- Hát ezután csak jobb lesz.
- Jobb.
- Mit fogsz csinálni?
- Dolgozni.
- A pártot megalakítottátok már?
- Itt az Alsóréten meg. Éppen tegnap.

*

Szentes, Esze Tamás utca 17. Öreg, földbe süppedt falusi ház. A 83 éves Kovács János nyugdíjas kint ül a kertben, fejét a nap felé fordítja. Mellette néhány tőken feketélik a szőlő, a másik oldalon az asztal fehér terítőjén szárad a tarhonya. Az öregember koponyáján nincs szinte semmi hús, csak ráncos bőr. Tömmött, őszes bajuszán megcsillan a napfény. A halántékáról fekete erek futnak össze a szeme sarkához. Két súlyos kezét az ölében pihenteti. A sámlizhoz támasztva rövid nyelvű, akácfából faragott sétatbot vet vékonyka, ferde árnyékot a földre. Kovács János nyugdíjas kinyitja a szemét. Pipát vesz elő a kifakult munkásnadrág zsebéből, komótosan megtömi, aztán meggyújtja. Aprókat szippant a füstből. Pipázik. Vár.

Vár talán egy harmadik beszélgetésre, hogy elmondja valakinek, mi történt azóta. Hogyan védtek meg ötvenhatban a közöst, hogyan alakították újra a pártot.

De mostanában ritkán nyitják rá az ajtót. Régebben jöttek. Nézték, hallgatták, ki-tüntették.

Kovács János nyugdíjas testét meghajlította a nyomor, a munka, a harc, az a moszkvai bérház, amelynek a falát rájuk robbantották. Úgy jár mindig, mintha keresne valamit a földön. Ha most valaki elmenne hozzá és kezét akarna fogni vele, meg kellene hajolnia.

ORAVEC JÁNOS

ÜZENET

MOHOS MIHÁLY HÓDMEZŐVÁSÁRHELYI VETERÁN A FORRADALOMRA EMLÉKEZIK

Szibéria szívében, Tomszk városában áll egy emlékmű. Durván faragott, szürke kőoszlop, rajta számjegy: 1918; majd rövid szöveg, amelyet a helyi lakosok számára érthetetlen nyelven véstek oda valamikor. De ha a betűk idegennek tűnnek is, a szavak értelmét jól ismerik a szibériaiak: magyar hősök nyugosznak a kő alatt. Sok ezer kilométerről, a Tisza mentéről Szibériába került munkások és parasztok, internacionalisták, akik szovjet Szibéria védelmében estek el csaknem fél évszázaddal ezelőtt.

Egy magyar internacionalista zászlóalj állomásozott Tomszkban, amikor a fehérek 1918-ban a városra törtek. Harc kezdődött az orosz, magyar és más ajkú vörös egységek, valamint a burzsoá rendszert visszaállítani akaró fehérterroristák között. Sokan elestek, közöttük sok magyar, miközben tűzzel fedezték az ellenség gyűrűjén áttörő társaikat. Tomszk környékén és még sokfelé Szibériában ott harcoltak a magyarok a Vörös Hadseregben. Hősi tetteik emlékét őrzi a tomszki kőoszlop, őrzi, míg ember él e tájon.

Azok közül, akik azokban a viharos, történelmi időkben Szibériának ezen a részén jártak s osztoztak az új világért küzdők sorsában, nem múló tekintélyt szerevezve a magyar névnek, még élnek néhányan. Közülük való Mohos Mihály hódmezővásárhelyi veterán.

*

Az utca, amelyben ma lakik, nagy harcos nevét viseli: Budai Nagy Antalét. Békeszerető, dolgos emberek utcája, olyanoké, akik többségben vannak mindenütt, s akiknek szívében elfér akár az egész világ. A kétkezi munka emberei sohasem szűkkeblűek

— Munkás volt az apám. Napszámos. Máról holnapra éltünk, mint annyian. Jólétet, magas iskolát nem adott a sors, tervezgetni, álmodozni sem volt sok időnk a szorultság miatt.

Tízéves korában már munkavállaló. Hej, régi szép világ! Hogy unszolták ránk az isteni alázatosság, az engedelmesség hitét, imádkozzál és dolgozzál. Imádkoztak hát a kába éhezők, úgy tudván, hogy valóban kell az ének, kell a zsoldár, kell a fohász, kell a hit. Hittek a rongyosok, és tízéves korban beálltak munkavállalónak. Foglalkozásuk: pásztor, kanász, kisbéres — más szóval: cseléd, százan és ezren éppúgy, mint Mohos Mihály.

— Legénnyé nőttem mégis. Jobban bírtam a munkát, tervezgettem sokfélért, így kéne, úgy lenne jobb talán, hanem a sors akkor is közbe szőtt. Kitért az első világháború. Besoroztak.

Mindjárt 1914-ben a frontra került, háborúzni a hazáért és a királyért, ölni a teremítő szent nevében. Megmutatni az antantnak... Nohiszen, volt is mutatni valója a komiszba, lövészárokba parancsolt proletárnak. Mert ő az antantnak adósa volt.

— De az antant Galíciában a szemközti szögesdrót mögött kuksoló, szuronyos-puskás, kócos emberkékké tőpörödött, akiket egyszerűen úgy hívtak: oroszok. Misák, Ivánok, Sztjepánok, Vaszilok, pálinkaszertető mahorkafüstölők, kenyér-szalonna evő kérges tenyerűek, hús-vér emberek. Ez volna a félelmetes antant? Vigyázz, Mihály! Ez az ellenség? Miért kell egymásra lődözniök azoknak, akik ekét forgatnak, vasat izzadnak, házat emelnek?

— Galíciában kilencszáztizenötben fogságba estem. Tizenöt szeptember 13-án, most múlt épp ötvenkét esztendeje. Az egész ezred megadta magát. Kénytelen is